

УДК 364.371.134

*Козубовський Р. В.,
к. пед. н.,
доцент кафедри соціології
та соціальної роботи,
факультет суспільних наук,
Ужгородський
національний університет
(Ужгород, Україна)*

ПОЛІКУЛЬТУРНА ОСВІТА ЯК ЧИННИК ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДЕВІАНТНИХ ПРОЯВІВ В МІЖЕТНІЧНИХ ВІДНОСИНАХ

У статті розглядаються питання попередження девіантних проявів в міжетнічних відносинах у полікультурному суспільстві. Проаналізовано причини, які зумовлюють виникнення конфліктів у міжетнічних відносинах. Розкрито сутність поняття “полікультурна освіта” та обґрунтовано її роль в попередженні девіантних проявів у міжетнічних відносинах.

***Ключові слова:** девіації, міжетнічні відносини, толерантність, полікультурна освіта.*

В статье рассматриваются вопросы предупреждения девиантных проявлений в межэтнических отношениях в поликультурном обществе. Проанализированы причины, которые способствуют возникновению конфликтов в межэтнических отношениях. Раскрыта сущность понятия “поликультурное образование” и обоснована его роль в предупреждении девиантных проявлений в межэтнических отношениях.

***Ключевые слова:** девиации, межэтнические отношения, толерантность, поликультурное образование.*

This article deals with the questions of prevention of deviations in the field of ethnic relations in the multicultural society. The main reasons of ethnic conflicts are analyzed. The meaning of the term “multicultural” education is defined. Its important role in the prevention of deviations in the field of ethnic relations is underlined.

Key words: *deviations, ethnic relations, tolerance, multicultural education.*

Постановка проблеми. Впродовж останніх років в Україні зростає кількість девіацій (крадіжки, наркоманія, проституція, рекет та ін.). Значно актуалізувалися питання девіантних проявів у площині між-етнічних відносин, що зумовлено низкою факторів. Це вимагає пошуків ефективних шляхів запобігання міжнаціональної напруги в суспільстві, попередження конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми міжетнічних відносин досліджувалися вітчизняними та зарубіжними вченими. Це, зокрема, питання культурної ідентичності та етнічних стереотипів (С. Бенкс, Т. Іванова, Н. Мадей, В. Скуратівський), полікультурної освіти (І. Васютенкова, О. Гуренко, В. Кузьменко, С. Ніего), культури міжнаціонального спілкування (З. Гасанов, Л. Гончаренко, В. Заслуженюк), полікультурності й толерантності (Р. Валітова, Л. Ільченко, Д. Стівенсон).

Постановка завдання (цілей статті). Метою статті є здійснення аналізу девіантних проявів у міжетнічних відносинах в полікультурному суспільстві та обґрунтування ролі полікультурної освіти у попередженні міжетнічних девіацій.

Виклад основного матеріалу. Характерною рисою сучасного етапу розвитку людства є амбівалентність цивілізаційних процесів, що передбачає, з одного боку, розвиток тенденцій соціальної уніфікації, а з іншого – прагнення особистості до збереження своєї національної, релігійної та іншої ідентичності. На думку американських науковців Г. Драйдена і Дж. Вос [3, с. 75], сучасна ситуація породжує певну парадоксальну закономірність: чим більше ми розбудовуємо єдину світову економічну систему, чим більше розвиваємо глобалізаційний стиль життя, тим більше наближаємося до того, що називається “культурним націоналізмом”; чим більше ми глобалізуємося і стаємо економічно взаємозалежними, тим більше діємо по-людськи, прагнучи підкреслити власну неповторність, зберегти власну мову, триматися рідних коренів і рідної культури; що більший розквіт технологій, то більше

прагнення зберегти власну культурну спадщину в музиці, танцях, мові, чи історії.

Глобалізація з притаманним їй залученням до політичних, екологічних, технологічних та економічних процесів усіх ресурсів земної кулі підштовхує людство до інтеграції, яка, зі свого боку, може призвести до формування однополярного світу з єдиним управлінським центром. Щоб цього не сталося, людство має розв'язати важливу проблему – збереження та розвиток культурної самобутності кожного народу. Отже, сучасна культурна глобалізація має, з одного боку, об'єднати різні культури, з іншого – не допустити втрати кожною з них своєї неповторності. Результати такого процесу будуть залежати від шляху, який обере людство. Один із шляхів має філософське обґрунтування, оскільки полягає у врахуванні закономірностей діалектичного розвитку суспільства, коли єдине пронизує всю багатоманітність, і будь-яке одиничне складає багатоманітне ціле [2].

Україна належить до багатонаціональних держав, де поряд з українцями проживають представники інших національностей. Якщо розглядати окремі етнічні громади, то в Україні вони чітко поділяються на декілька когортних груп. Першу, цілком окрему, складають росіяни. Загальна кількість їх сьогодні фіксується близько 22 % від усього населення України. Наступну когорту складають етноси, кількість яких не досягає умовного мільйонного рубежу, але перевищує сотисячний бар'єр. В Україні таких етносів нараховується вісім. Це євреї, білоруси, молдавани, кримські татари, болгары, поляки, угорці, румуни. Загальна кількість їх становить приблизно 4 % від усього населення держави. Третю когорту утворюють етноси, чия чисельність перевищує п'ятдесятитисячний рубіж, але не досягає сотисячного. Таких етносів в Україні чотири – це греки, казанські татари, вірмени та німці. Загальне число їх у структурі народонаселення України дорівнює приблизно 0,6 %. Четверта когортна група – це етноси, кількість яких перевищує десятитисячний рубіж, але не досягає п'ятдесятитисячного. Сьогодні в Україні таких етногруп нараховується всього три – це цигани, гагаузи та грузини. Питома вага їх у загальнонаціональній структурі народонаселення становить приблизно 0,2 %. Ще одна когорта – це етногрупи, чисельність яких не перевищує десятитисячний бар'єр, але нараховує більше однієї тисячі чоловік даної етнічної групи. Таких в Україні щонайменше шість. Їхня питома вага в загальнонаціональній структурі становить приблизно лише 0,07 %. Щоправда, ці статистичні дані можуть варіювати з кожним роком,

але не настільки істотно, щоб кардинально вплинути на загальну картину. Це пов'язане з міграційними процесами, які останнім часом інтенсифікувалися, – від'їздом і в'їздом представників деяких етносів. Сьогодні в Україні вже з'явилися численні етнічні громади, які складаються з кількох тисяч. Проте, не маючи статусу постійного громадянства, вони не можуть потрапити до загальної звітності щодо етнодемографічної структури народонаселення України.

У зв'язку з цим Україна окреслює серед найважливіших пріоритетів своєї національної політики відновлення в усій повноті духовного життя етнічних спільнот на принципах урахування їхніх інтересів щодо мови, культури, традицій і створення для цього сприятливих умов. Ці засадничі ідеї відображені в низці визнаних в Україні міжнародних документів (Конвенція про права людини (1948 р.), Конвенція про права дитини (1989 р.), Декларація принципів толерантності (1995 р.), Декларація про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних або мовних меншин (1992 р.) та ін.), а також державних законодавчих актів, зокрема: Конституції України (1996 р.), Законі України “Про національні меншини в Україні” (1992 р.) та ін., документах системи освіти України: законах України “Про освіту” (2012 р.), “Про вищу освіту” (2014 р.), Національній доктрині розвитку освіти (2002 р.), концепціях національного виховання (1995 р.), гуманітарної освіти України (1997 р.), громадянського виховання (2000 р.).

Отже, регулювання етнонаціональних відносин, різноманітних процесів етносоціального розвитку є важливим напрямом соціальної політики України. В основі регулювання етнонаціональних відносин лежить забезпечення умов для реалізації етнонаціонального потенціалу людини, етнічної індивідуальності, вільного розвитку всіх народів, формування міжетнічної єдності суспільства, недопущення будь-яких привілеїв чи обмежень за етнонаціональними ознаками, розпалювання міжетнічної ворожнечі та пропаганди національної переваги, гармонізація інтересів корінної нації з інтересами іноетнічного населення, національними меншинами, виявлення і вирішення етнонаціональних суперечностей.

Важливим напрямом здійснення регулювання етнонаціональних відносин є створення умов для розвитку та збагачення духовних засад етнонаціонального життя, зокрема створення умов для вільного саморозвитку національної культури. Державна політика має бути спрямована на формування цілісної, універсальної структури національної культури, яка б передбачала збереження історичних етнонаціональних культурних надбань і розвиток сучасних культурних цінностей [6].

Етнонаціональна політика повинна виходити з того, що цінності національної культури є діалектичною єдністю національного та загальнолюдського, загальнонаціонального й етноспецифічного, регіонального. Ціннісний зміст національної культури може виступати рушійною силою суспільного прогресу лише тоді, коли творчий потенціал такої культури ґрунтується на загальній системі цінностей, вироблених етнонаціональною спільністю, нацією, народом, людством упродовж своєї історії. Так, цінності національної культури, що формуються в нашій країні, в умовах нашої української дійсності, є результатом тривалого розвитку України, її регіонів, територій, етногеографічних районів, у кожного з яких своя особлива доля, яка зумовлена їх попереднім розвитком.

Водночас, події останніх років, які відбуваються в Україні, свідчать про недостатню увагу держави до питань міжетнічних відносин і попередження виникнення конфліктів на міжетнічному ґрунті. Прояви міжнаціональної нетерпимості, ксенофобії, екстремізму, насильства та інших девіацій – неприпустимі в демократичній державі.

Необхідно відзначити, що конфлікти на соціально-етнічному ґрунті супроводжують всю історію людства. Головна причина цього – нерівномірність розвитку, відмінності в доступності соціальних благ, намагання вирішити проблеми за рахунок інших народів, психологічне неприйняття “чужих”.

Відомі різні класифікації міжетнічних конфліктів. Це, зокрема: соціально-економічні, які виникають унаслідок недотримання громадянської рівноправності; культурно-мовленнєві та конфесійні (суперечності в питаннях культури, мови, релігії); політичні, якщо етнічні меншини відчують свою меншовартість; територіальні й інші.

Якщо говорити про сьогоднішній день, то основною причиною загострення взаємовідносин між націями та окремими етнічними групами, на нашу думку, є кризовий стан економіки в країні. Криза економіки, невирішеність соціальних проблем, гіперінфляція, міграція, зубожіння народу, воєнна агресія з боку Росії та інші негативні явища значно ускладнили відносини між народами. В окремих випадках негативна роль у розв’язанні міжетнічних конфліктів належить і засобам масової інформації, які часто сприяють формуванню підсвідомої неприязні представників одних народів до інших. Саме засоби масової інформації можуть вміло створити образ “ворога” в національних відносинах [5].

Цікавими є результати досліджень у Є. Ільїна [4], який розглядає етнокультурологічний аспект як можливу причину девіантної пове-

дінки. Ми солідарні в цьому з ученим і вважаємо, що сьогодні етнокультурологічний аспект девіантної поведінки в Україні набуває важливого значення і вимагає особливої уваги фахівців соціальної роботи.

Варто звернути увагу й на той факт, що впродовж останніх років з'явилася специфічна категорія населення – біженці, переселенці, причини девіантної поведінки яких переважно пов'язані з війною, вимушеною міграцією і переселенням сімей. Також спостерігаються девіантні прояви населення щодо біженців [7].

Міграційний потік створює певну загрозу соціально-політичній стабільності країни, формує передумови для виникнення конфліктних ситуацій між корінним населенням і мігрантами, які претендують не тільки на місце проживання, але й на робочі місця, землю, соціальне забезпечення, пільги, гарантії. Не маючи достатніх джерел існування, вони часто поповнюють ряди злочинних угруповань. Це стосується як дорослих, так і неповнолітніх та студентської молоді, які відчують себе чужими в новому для них середовищі, іноді вороже налаштованому.

Проблема існування в полікультурному соціумі – це проблема кожної окремої особистості, групи людей і цілих країн, цивілізацій. Універсальними принципами людської життєдіяльності в усі часи були й залишаються толерантність у міжособистісних стосунках. Тому пріоритетним завданням соціальної й освітньої політики держави повинно стати виховання міжетнічної толерантності та сприяння встановленню конструктивної взаємодії представників різних етнокультурних груп на міжнаціональному рівні та всередині національних спільнот.

Ми солідарні з думкою багатьох учених, що високий рівень міжетнічної толерантності в багатонаціональній державі може бути забезпечений значною мірою в процесі полікультурної освіти. Полікультурна освіта – це педагогічний принцип, що має бути покладений в основу навчально-виховного процесу, спрямованого на прищеплення молоді національних і загальнокультурних цінностей, розвиток комунікативних і емпатійних якостей, що дозволяє здійснювати їм міжкультурну взаємодію, виявляти толерантність у стосунках з носіями різних культурних традицій.

Концепція полікультурної освіти була сформульована в США (Дж. Бенкс, С. Ньюто, К. Смітер). Її сутністю є ідея гармонійного поєднання етнічного і загальнонаціонального в розвитку особистості, при цьому заперечується повний сепаратизм (культурний плюралізм) і абсолютна інтеграція (теорія асиміляції). Мета полікультурності – створення відкритого суспільства, в якому представники всіх груп (соціальних,

культурних, етнічних) мають можливості для саморозвитку, самоактуалізації зі збереженням унікального культурного походження. Формування наукової теорії полікультурності розпочалося у 1980-ті рр., а її засновником вважається Дж. Бенкс, який першим досліджував освітні заклади як соціальні системи в багатокультурному контексті. Концептуальною ідеєю багатокультурної освіти, на думку Дж. Бенкса, стала “освітня рівність”, тобто рівність в отриманні достойної освіти для всіх членів американського суспільства, незалежно від кольору шкіри, релігії, мови [1]. Досягнення даної мети виявилось неможливе без повної реорганізації системи освіти США, основними об’єктами якої стали: освітня політика, зміст освіти, методи оцінювання та контролю, методика і технологія навчання, підготовка педагогічних кадрів.

Необхідність толерантного співіснування великих і малих етнічних спільнот породжує потребу нової системи виховання, яка дозволить враховувати національні (етнічні) розбіжності, буде включати багато типів, моделей і ціннісних педагогічних орієнтацій, адекватних світогляду і запитам різних етнокультурних груп населення. Адекватне відображення цих ідей в освіті – об’єктивна потреба багатонаціональних держав.

Полікультурність розглядається як демократична політика вирішення проблем культурного та соціального різноманіття в суспільстві, яка включає освітній, лінгвістичний, економічний і соціальний компоненти і має специфічні механізми втілення. Полікультурність визнає демографічні й культурні реалії сучасного суспільства. Зазвичай, полікультурну освіту розуміють як таку, що сприяє формуванню в особистості готовності до активної діяльності в сучасному соціокультурному середовищі, збереженню нею власної ідентичності, прагненню до поваги та розуміння інших культурно-етнічних спільнот, умінню жити в мирі і злагоді з представниками різних расових, етнічних, культурних, релігійних груп.

Особливо важливою є полікультурна освіта для соціальних працівників, які працюють у поліетнічному середовищі та покликані сприяти ефективному вирішенню міжетнічних конфліктів, попередженню девіантних проявів в міжетнічних відносинах.

На жаль, сьогодні держава не забезпечена достатньо працівниками, які б ефективно сприяли соціальній адаптації мігрантів, біженців, переселенців в іншокультурному суспільстві, попереджали прояви екстремізму та конфлікти на міжетнічному, міжконфесійному ґрунті.

Висновки. Отже, проблема попередження девіантних проявів у міжетнічних відносинах є сьогодні надзвичайно актуальною для України.

Одним з важливих чинників ефективного запобігання міжетнічної ворожнечі й агресії є полікультурна освіта. Проте, незважаючи на практичну потребу в компетентних фахівцях соціально-педагогічної сфери, здатних здійснювати професійну діяльність у полікультурному суспільстві, в педагогіці вищої школи не сформована система полікультурної освіти майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників з метою формування в них полікультурної компетентності, здатності ефективно працювати в полікультурному соціумі.

Література

1. *Banks J. Educating Citizens in a Multicultural Society / J. Banks. – New York : Teachers College Press, 1995. – 212 p.*
2. *Гуренко О. І. Теоретичні і методичні засади полікультурної освіти майбутніх соціальних педагогів : дис. ...доктора пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Ольга Іванівна Гуренко. – Бердянськ, 2015. – 586 с.*
3. *Драйден Г. Революція в навчанні / Г. Драйден, Дж. Вос ; пер. з англ. – Л. : Літопис, 2005. – 542 с.*
4. *Ильн Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб. : “Питер”, 2002. – 512 с.*
5. *Козубовський Р. В. До питання про соціально-правовий захист національних меншин / Р. В. Козубовський // Науковий вісник УжНУ : Серія “Право”. – Ужгород, 2004. – № 3. – С. 72–74.*
6. *Скуратівський В. А. Соціальна політика / В. А. Скуратівський та ін. – К. : УАДУ, 1997. – 360 с.*
7. *Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім’ям з дітьми в період воєнного конфлікту : навчально-методичний посібник. – К. : Агентство “Україна”, 2015. – 174 с.*